

Etnolingwistyczna żywotność polskiej grupy mniejszościowej na Litwie

Wprowadzenie

Celem artykułu jest przedstawienie koncepcji pomiaru żywotności etnolingwistycznej autorstwa estońskich socjolingwistów Martina Ehali i Anastassii Zabrodskiej¹ oraz w kontekście przedstawionej teorii znalezienie odpowiedzi na pytanie, jak można wpłynąć na zwiększenie potencjału kulturowego Polaków na Litwie.

Pojęcie „etnolingwistyczna żywotność” (ang. *ethnolinguistic vitality*) było wprowadzone w pracy zbiorowej Howarda Gilesa, Richarda Y. Bourhisa oraz Donalda M. Taylora z 1977 roku. Etnolingwistyczna żywotność jest definiowana jako „to, co sprawia, że grupa może zachowywać się w charakterystyczny dla siebie sposób i być aktywnym podmiotem zbiorowym w kontakcie międzygrupowym”². Etnolingwistyczną żywotność uzależniono od trzech komponentów społeczno-strukturalnych wpływających na żywotność wspólnot językowych: demografia, wsparcie instytucjonalne i status (zob. Tab. 1).

¹ Ehala Martin, Zabrodskaja Anastassia, *Measuring ethnolinguistic vitality of the largest ethnic groups in the Baltic states (I)*, „Ethnicity. Ethnic Diversity and Ethnic Studies”, Vol. 8, Issue 1, 2013, s. 4–30, http://www.academia.edu/12481341/Measuring_ethnolinguistic_vitality_of_the_largest_ethnic_groups_in_the_Baltic_states_I [dostęp: 07.03.2017];

Ehala Martin, Zabrodskaja Anastassia, *Measuring ethnolinguistic vitality of the largest ethnic groups in the Baltic states (II)*, „Ethnicity. Ethnic Diversity and Ethnic Studies”, Vol. 8, Issue 2, 2013, s. 25–68, http://www.academia.edu/12481445/Measuring_ethnolinguistic_vitality_of_the_largest_ethnic_groups_in_the_Baltic_states_II [dostęp: 07.03.2017];

Ehala Martin, Zabrodskaja Anastassia, *Hot and cold ethnicities in the Baltic states*, „Journal of Multilingual and Multicultural Development”, 35(1), 2014, s. 76–95.

² Giles Howard, Bourhis Richard Y., Taylor Donald M., *Towards a theory of language in ethnic group relations*, „Language, ethnicity, and intergroup relations”, Howard Giles (red.), New York: Academic Press 1977, s. 308, [http://lepo.it.da.ut.ee/~ehalam/pdf/Giles et al 1977.pdf](http://lepo.it.da.ut.ee/~ehalam/pdf/Giles%20et%20al%201977.pdf) [dostęp: 02.03.2017].

Tabela 1. Interdyscyplinarna koncepcja badawcza żywotności mniejszości językowych w zależności od czynników pozajęzykowych

a) Status grupy: status ekonomiczny, status społeczno- historyczny i socjalny grupy, status języka (lokalny, międzynarodowy)	b) Siła demograficzna: <i>rozmieszczenie</i> (terytorium/ państwowość, koncentracja, proporcje); <i>liczebność</i> (liczeb- ność absolutna, przyrost natu- ralny/zgony, małżeństwa mie- szane, imigracja, emigracja)	c) Wsparcie instytu- cjonalne formalne i nieformalne: media, edukacja, instytucje państwowe, przemysł, religia, kultura
--	---	---

Źródło: Giles Howard, Bourhis Richard Y., Taylor Donald M., *Towards a theory of language...*, dz. cyt., s. 309.

Teorię żywotności oparto na teorii tożsamości społecznej Henriego Tajfela³, zgodnie z którą ludzie dążą do uzyskania pozytywnej tożsamości w społeczeństwie. Założeniem jest przekonanie, że łatwiej jest osiągnąć pozytywną tożsamość ludziom należącym do silnych, prestiżowych grup. Mniejszościowa grupa rzadko ma władzę i prestiż, dlatego jej członkom trudniej osiągnąć pozytywny wizerunek własnej tożsamości. Właśnie dążenie do jego uzyskania jest głównym czynnikiem, który sprawia, że mniejszość się asymiluje. Podstawowym założeniem teorii etnolingwistycznej żywotności jest to, że istnieje dwukierunkowa zależność między tożsamością społeczną i zachowaniem językowym⁴. Im większą żywotność etnolingwistyczną ma dana grupa, tym bardziej prawdopodobne jest, że będzie mogła ona przetrwać i rozwijać się jako osobny podmiot zbiorowy w danym społeczeństwie. Odwrotnie, jeżeli społeczność językowa ma niską żywotność, istnieje niebezpieczeństwo tego, że jej członkowie będą się asymilowali do innych grup językowych i grupa przestanie istnieć jako odrębny podmiot zbiorowy⁵.

³ Za: Giles Howard, Bourhis Richard Y., Taylor Donald M., dz. cyt., s. 319.

⁴ Pojęcie „żywotność etnolingwistyczna” stosowano w pracach językoznawczych, np. Zielińska Anna, *Czy polszczyzna północnokresowa ma szanse przetrwania? (w świetle koncepcji dyglosji i żywotności etnolingwistycznej „Ethnolinguistic Vitality”)*, „Acta Baltico-Slavica”, Vol. 27, 2003, s. 97–107; „witalność etnolingwistyczna”: Porębska Marlena, Achterberg Jörn, *Badania nad żywotnością kaszubszczyzny*, „Język Polski”, LXXXIV, 2004, s. 321–330, <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/plain-content?id=34057> [dostęp: 07.03.2017].

⁵ Эхала Мартин, Забродская Анастасия, *Этнолингвистическая витальность этнических групп стран Балтии*, „Диапоры”, Vol. 1, 2011, s. 6.

I. Koncepcja Martina Ehali i Anastassii Zabrodskiej

Martin Ehala i Anastassia Zabrodskaja opracowali nowy model żywotności określony przez relacje strukturalne między czterema kluczowymi zmiennymi etnolingwistycznymi (zob. Tab. 2). Autorzy pracy przedstawiają koncepcję „etnolingwistycznej żywotności”, definiując ją jako zdolności grupy do utrzymania swojego istnienia w postaci podmiotu zbiorowego z charakterystycznym zachowaniem tożsamości i języka. Jej opis jest możliwy w wyniku analizy sądów społeczno-psychologicznych członków tej grupy⁶.

Autorzy pracy proponują wzór pomiaru żywotności podstawowych grup etnicznych zamieszkujących kraje bałtyckie, którego wynik można wyrazić w liczbach. Poniżej przedstawiam w streszczeniu wyniki ich badań z 2010 roku. Sądzę, że wyniki tego projektu naukowego⁷, podczas którego zbadano 270 Polaków, 230 Rosjan oraz 400 Litwinów, powinny być szerzej znane w społeczeństwie polskim i litewskim.

Tabela 2. Żywotność grupy (V) wg koncepcji Martina Ehali i Anastassii Zabrodskiej

Żywotność grupy (V, ang. <i>vitality</i>)			
Postrzegana różnica potencjałów między grupą własną a grupą zewnętrzną	Postrzegany dystans międzyetniczny	Poziom utylityzmu (w systemie wartości w danej grupie)	Odczuwany poziom dysonansu międzyetnicznego
PSD (ang. <i>perceived strength differential</i>)	R (ang. <i>perceived intergroup distance</i>)	U (ang. <i>utilitarianism</i>)	D (ang. <i>perceived interethnic discordance</i>)

Źródło: Ehala Martin, Zabrodskaja Anastassia, *Measuring Ethnolinguistic Vitality*, dz. cyt., Issue 1, 2013, s. 7–13⁸.

⁶ Эхала Мартин, Забродская Анастасия, *Этнолингвистическая витальность этнических групп стран Балтии*, dz. cyt., s. 8.

⁷ Ehala Martin, Zabrodskaja Anastassia, *Measuring ethnolinguistic...*, op. cit., Vol. 8, Issue 1, 2013, s. 7–13. Pytania do badań ilościowych i jakościowych opisano w pracy: Ehala Martin, Zabrodskaja Anastassia, *Hot and cold ethnicities in the Baltic states*, „Journal of Multilingual and Multicultural Development”, 35(1), 2014, s. 76–95 <http://kodu.ut.ee/~ehalam/Appendices.pdf> [dostęp: 07.03.2017].

⁸ Zob. także Ehala Martin, *Ethnolinguistic vitality and minority education*, „The Journal of Linguistic and Intercultural Education”, 2:1, 2009, s. 37–48, http://www.uab.ro/jolie/2009_1/3_ehala_martin.pdf [dostęp: 07.03.2017].

1. Postrzegana różnica potencjałów między grupą własną a grupą zewnętrzną (PSD)

Uważa się, że siłą napędową zmian językowych jest różnica między potencjałem grupy dominującej i mniejszościowej, więc zachowywanie tożsamości lub zmiana tożsamości zależy od możliwości i korzyści (rzeczywistych lub symbolicznych), które obie grupy mogą zapewnić swoim członkom. Wszystkie te czynniki są traktowane razem jako masa kulturowa grupy. Jednak dla etnolingwistycznej żywotności grupy decydującym czynnikiem nie jest sama masa kulturowa, ale różnica potencjałów kulturowych między obiema grupami. Jeżeli różnica potencjałów kulturowych (PSD, ang. *perceived strength differential*) jest niewielka, korzyści ze zmiany przynależności grupowej nie przewyższają kosztów emocjonalnych i społecznych poniesionych przy zmianie tożsamości. Im PSD (postrzegana różnica potencjałów) jest większa na korzyść grupy zewnętrznej, tym chętniej grupa mniejszościowa dąży do zmiany tożsamości⁹.

W pomiarze żywotności badane jest subiektywne przekonanie członków grupy na temat własnego potencjału kulturowego w relacji do potencjału grupy większościowej. Wynik obliczono wg wzoru: żywotność grupy jest równa postrzeganej różnicy potencjałów między grupą własną (S1) a grupą zewnętrzną (S2) (większości etnicznej) czyli $V = PSD = S1 - S2$ ¹⁰. W referowanym badaniu obliczono, że PSD Polaków w stosunku do Litwinów wynosi $-0,29$, PSD Litwinów w stosunku do Polaków $0,30$. Jeżeli chodzi o stosunek do Rosjan, to Polacy uważają, że dorównują potencjałem Rosjanom (wynik 0), Rosjanie zaś uważają, że mają wyższy potencjał niż Polacy ($0,07$)¹¹.

2. Postrzegany dystans międzyetniczny (R)

Chociaż postrzegana różnica potencjałów (PSD) jest siłą napędową zmiany tożsamości i języka, wynik żywotności grupy (V) zależy również od innych czynników. Jednym z nich jest postrzegany dystans międzyetniczny (R). Jest to czynnik, który odnosi się do różnych elementów tworzących granice grupy. Żywotność grupy będzie tym większa, im

⁹ Ehala Martin, Zabrodskaja Anastassia, *Measuring ethnolinguistic...*, dz. cyt., Vol. 8, Issue 1, 2013, s. 7–13.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże.

większy jest postrzegany dystans międzyetniczny (R), ponieważ wówczas granice grup etnicznych są bardziej wyraźne i trudniejsze do przekroczenia. W celu jego zbadania wyodrębniono R1 i R2, gdzie R1 – to dystans badanego w stosunku do obu grup ze względu na zakres użycia języka (zakres używania języka przez członków grupy 1. i grupy 2. jest często dobrym wskaźnikiem stopnia kontaktu między grupami), R2 zaś – to ocena samego użytkownika swojego dystansu do obu grup ze względu na odrębności kulturowe¹². Postrzegany dystans międzyetniczny (R) Litwinów w stosunku do Polaków wynosi 0,71, Polaków do Litwinów 0,37. Z danych wynika, że grupa większościowa (Litwini) odczuwa większy dystans językowy i kulturowy niż grupa mniejszości narodowej (Polacy).

3. Poziom utylitaryzmu (U)

Utylitaryzm jest dyskursywnym myśleniem, które uzasadnia korzystne ekonomicznie kierunki działania. Przeciwstawia się zachowaniu tradycyjnemu, które może odrzucać wszelkie nowości w imię zachowania tradycji. Jeżeli członkowie grupy słabszej, mniejszościowej kierują się pobudkami utylitarnymi, nie wykazują wówczas zainteresowania dla tradycji, więc są gotowi zmienić tożsamość grupową. W ocenie zachowań grupy ważna jest różnica między skłonnościami do tradycjonalizmu i utylitaryzmu.

Według referowanych badań wynik poziomu utylitaryzmu (U) Litwinów wynosi 0,83, Polaków zaś 0,86. Taki wynik został skorygowany przez wysoki poziom tradycjonalizmu w obu omawianych grupach.

4. Odczuwany poziom dysonansu międzyetnicznego (D)

Odczuwany poziom dysonansu międzyetnicznego wyraża legitymizację stosunków międzygrupowych wynikających z faktu utrzymywania władzy. Im bardziej w grupie jest odczuwany wysoki poziom dysonansu międzyetnicznego, tym większa jej żywotność, ponieważ jest trudniej o zmianę tożsamości grupowej, np. członkowie mniejszości narodowej nie mogą zintegrować się z większością społeczeństwa, jeżeli czują niesprawiedliwość względem siebie i nie ufają członkom grupy większościowej. Jeśli stosunek władzy wydaje się niesprawiedliwy i badani mają to odczucie, że członkowie grupy większościowej

¹² Tamże.

zachowują się w sposób niewłaściwy, uwłaczający prawu, niehumanitarny, to współczynnik międzygrupowej niezgodności badacze oceniają jako wysoki. Poziom dysonansu międzyetnicznego jest niski, jeżeli mniejszość akceptuje swój niski status prawny i odnosi się z ufnością do większości – wówczas to prowadzi do asymilacji i zmiany tożsamości¹³. Z referowanych badań wynika niski wskaźnik dysonansu, nieufności (D) Polaków w stosunku do Litwinów (-0,06), wysoki zaś Litwinów w stosunku do Polaków (0,14), co według badaczy oznacza wysoką skalę wrażliwości Litwinów ze względu na zagrożenia terytorialne¹⁴.

Autorzy badań stwierdzają, że żywotność jest wyrazem etnocentryzmu. Ostateczny wynik żywotności etnolingwistycznej obliczono wg wzoru $V = U((S1 - S2) + D)/R$. Żywotność Litwinów w stosunku do Polaków wynosi 0,91 (wysoki poziom etnocentryzmu), Polaków w stosunku do Litwinów -0,24. W interpretacji wyników uznano, że jeżeli V jest zbliżone do 0, to grupa dąży do asymilacji, jeżeli $V < 0$, to następuje marginalizacja grupy. Ujemny etnocentryzm (-0,24) oznacza, że członkowie grupy polskiej dążą i będą dążyli do zmiany tożsamości. Autorzy projektu badawczego sądzą, że w społeczeństwie litewskim następuje marginalizacja Polaków oraz asymilacja Rosjan, poza tym zmiany tożsamości Polaków na Litwie są skomplikowane również przez to, że grupa jest silnie zanurzona zarówno w litewskie, jak też rosyjskie środowisko. Polacy uważają siebie za bliskich kulturowo obu grupom, natomiast Litwini dystansują się wobec Polaków bardziej niż wobec Rosjan¹⁵. Według omówionej koncepcji, głównym narzędziem ochrony języka i różnorodności kulturowej jest budowanie pozytywnej tożsamości grupowej (zwiększenie S1), wzmacnianie swojej odrębności kulturowej (zwiększenie R), konsolidowanie grupy poprzez wspieranie lojalności i solidarności (zmniejszenie U) oraz zwiększanie poziomu dysonansu między grupami (D), ponieważ tylko takie działania pozwalają na zachowanie własnej tożsamości grupy mniejszościowej.

¹³ Tamże.

¹⁴ W kwestionariuszu były pytania o autonomię polską na Litwie.

¹⁵ Tamże.

II. Podniesienie prestiżu języka polskiego

Jak wynika z przedstawionych analiz, w pomiarze żywotności grupy ważne jest subiektywne przekonanie członków grupy o potencjale kulturowym własnej grupy w relacji do potencjału grupy większościowej. W drugiej części artykułu odniosę się do najistotniejszego czynnika wpływającego na żywotność etnolingwistyczną mniejszości polskiej na Litwie. Jest to zwiększenie postrzeganego potencjału kulturowego swojej grupy (S1) w stosunku do potencjału grupy większościowej (S2) poprzez podniesienie prestiżu języka polskiego.

1. Postawy wobec języka

Polacy litewscy, zamieszkujący zwarte terytorium na wschodzie Litwy, należą do społeczeństwa litewskiego, język polski zaś jest ich wartością rdzenną¹⁶ – „osią” kultury, wokół której następuje identyfikacja tożsamościowa i dzięki której są postrzegani jako odmienna kulturalnie społeczność. Język dla Polaków na Litwie stał się „czymś więcej niż środkiem komunikacji i ekspresji, jest bowiem symbolem tożsamości etnicznej i koniecznym warunkiem, by być „autentycznym” członkiem grupy”¹⁷. Ze stosunku Polaków litewskich do swojego języka wynika postrzeganie i ocena własnego potencjału kulturowego. Przykłady postaw czerpię z badań „Język i miasta”, które przeprowadziliśmy na Litwie w latach 2010–2012¹⁸.

Wobec wartości symbolicznej, jaką stanowi język dla mniejszości narodowej, wydaje się dziwnym fakt, że wyniki badań świadomości językowej 296 Polaków mieszkających w miastach litewskich wskazują na niski prestiż języka polskiego. Za najbardziej prestiżowy Polacy na Litwie uznają język angielski (62 proc.), litewski (26 proc.) i rosyjski (17 proc.)¹⁹. Język polski wśród Polaków zbiera 8 procent głosów.

¹⁶ Zob. Smolicz Jerzy J., *Język jako wartość rdzenna. Doświadczenia grupy polskiej na tle doświadczeń grup walijskiej i hinduskiej w Australii*, „Oblicza polskości”, Antonina Kłosowska (red.), Warszawa 1990, s. 211.

¹⁷ Tamże, s. 213.

¹⁸ Dane dotyczące Polaków: Geben Kinga, *Lietuvos lenkai ir lenkų kalba Lietuvoje*, „Miestai ir kalbos 2. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis”, Vilnius 2013, s. 217–234.

¹⁹ Zob. Geben Kinga, *Lietuvos lenkai...*, dz. cyt., s. 230 oraz <http://www.kalbuzezelapis.flf.vu.lt/lt/zemelapiai/miestu-gyventoju-nuomone-apie-prestiziskiausias-kalbas/> [dostęp: 07.03.2017].

Można interpretować niski wynik w kontekście małej wartości praktycznej języka polskiego w społeczeństwie litewskim, jednak na postawę badanych może mieć wpływ również dwojaki pojmowanie języka polskiego.

Podczas wywiadów jakościowych respondentom zadano inaczej sformułowane pytanie: w jaki sposób postrzegają swój język? Z odpowiedzi informatorów wynika, że mają niejednoznaczny stosunek do języka ogólnego (wzoru) oraz do gwary lub języka w odmianie mieszanej: w większości oceniają gwarę negatywnie, jako wariant „nieprestżowy” i gorszy, sądzą, że przeszkadza w nauce języka ogólnego. Badani, którzy wypowiadali swoje opinie o różnicach językowych między polszczyzną ogólną i gwarą, najczęściej krytykowali swoje umiejętności językowe, wariant zaś ogólnopolski uznawali za lepszy, wyższy, piękniejszy. Ograniczenie społeczne gwary prostej do języka wsi wpływa na postrzeganie jej jako języka ludzi niewykształconych. Przeciwwstawienie „kulturalny: prosty” w traktowaniu gwary i języka na Białorusi²⁰ istnieje też w świadomości Polaków litewskich. Zwiększenie S1 (potencjału kulturowego grupy własnej) nie nastąpi, dopóki sami przedstawiciele grupy mniejszościowej będą odczuwali niski prestiż swojego języka.

2. Wpływ dyskursu społecznego, edukacji oraz mediów na podniesienie prestiżu językowego

Większą moc i prestiż międzynarodowy ma wariant standardowy języka, jednak chciałabym zastanowić się nad pytaniem, jaki stosunek do gwary należy promować wśród młodzieży. Czy można uniknąć deprecjonowania gwary i twierdzenia o „niższości kulturalnej” tych, którzy mówią odmianą gwarową? W społeczeństwie polskim na Litwie dokonał się już podział na język reprezentacyjny i język codzienny. Tym ostatnim, w zależności od środowiska i miejscowości, może być:

- a) odmiana regionalna języka nasycona bardziej lub mniej cechami wymowy północnokresowej oraz odrębnościami leksykalnymi;
- b) gwara zbliżona do białoruskiej, tzw. język prosty wsi;
- c) miejski wariant mieszany, język ulicy, slang młodzieżowy.

Biorąc pod uwagę, że wariantywność języka jest naturalna, dwulektalność jest potrzebna i normowanie gwary oraz slangu nie jest możliwe,

²⁰ Engelking Anna, *Kołchoźnicy. Antropologiczne studium tożsamości wsi białoruskiej przelotem XX i XXI wieku*, Wrocław 2012, s. 252.

w dyskursie publicznym nie należy oceniać negatywnie języka młodzieży mimo dużych odstępstw od normy, by młode osoby wielojęzyczne nie dokonały w przyszłości wyborów na korzyść bardziej prestiżowego języka większości i zmiany tożsamości etnicznej. Nie zniszczymy ani języka ogólnego, który jest językiem urzędowym państwa polskiego, ani poczucia bycia Polakiem, jeżeli sami nie odbierzemy możliwości nazywania się Polakami tym, którzy nie potrafią mówić w języku ogólnopolskim. Rzadko się zdarza, by wypowiedzi publiczne na temat języka polskiego na Litwie doceniały prestiż formy gwarowej²¹, ponieważ osoby wykształcone zwykle zaprzeczają, że posługują się gwara. Zdania zachęcające do używania gwary były publicznie wyartykułowane podczas dyskusji polonistów wileńskich²².

Chcę wyróżnić edukację w języku ojczystym jako najistotniejszy czynnik wspierający EV. Jeżeli przekazywanie języka polskiego z pokolenia na pokolenie w rodzinach mieszanych ustaje, wówczas zmniejsza się ogólnie żywotność danej grupy etnicznej. Dlatego tak ważne dla Polaków na Litwie staje się kształcenie dzieci w szkołach z polskim językiem wykładowym. Przekonanie, że nauczanie w języku polskim daje dobre perspektywy na przyszłość, można wzmocnić przez akcentowanie wsparcia państwa polskiego w zakresie studiów wyższych. Należy podkreślać możliwość kontynuacji studiów w Polsce. To było i jest ważnym czynnikiem wzmacniającym motywację wyboru szkoły z polskim językiem nauczania. Sprawa utrzymania edukacji społeczności polskiej w jej własnym języku jest kluczowa dla utrzymania żywotności grupy, ponieważ wpływa na utrzymanie dwulektalności i znajomości odmiany pisanej języka polskiego.

Szkoła ogólnokształcąca w języku ojczystym jest najważniejszym czynnikiem w nabywaniu sprawności komunikacyjnych w języku ogólnopolskim oraz dla zachowania ciągłości języka w kolejnym pokoleniu.

²¹ Zob. „Szczyć się tym, że mówię gwara wileńską”, <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/polak-roku-jozef-rybak-szczyce-sie-tym-ze-mowie-gwara-wilenska/> [dostęp: 07.03.2017], „Gwara wileńska – wstydzić się czy pielęgnować?”, <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/dyskusja-pkd-gwara-wilenska-wstydzic-sie-czy-pielegnowac/> [dostęp: 17.05.2017], „Renata Cytacka nagrodzona za odwagę bycia Polką na Litwie”, <http://www.wilnoteka.lt/pl/artykul/renata-cytacka-nagrodzona-za-odwage-bycia-polka-na-litwie> [dostęp: 07.03.2017].

²² Zob. <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/polonisci-gware-trzeba-pielegnowac-slangnie-da-sie-wykorzenic/> [dostęp: 19.05.2017].

Janet Holmes²³ stwierdza, że język mniejszości etnicznych siłą rzeczy powoli jest wypierany przez język większości. Szybkość tego procesu zależy od czynników społecznych, które w rodzinie ujawniają się w wyborach językowych kształcenia najmłodszego pokolenia. Z badań wynika, że Polacy mówią po polsku z dziadkami (77 proc.) i z rodzicami (75–73 proc.). Powstają wielojęzyczne rodziny, jednak ta wielojęzyczność w kontaktach z mężem czy żoną (języka polskiego używa 55 proc.)²⁴ jest najczęściej zredukowana wówczas, gdy rodzice oddają dziecko do szkoły i zaczynają mówić w języku kształcenia dziecka. Wśród Polaków na Litwie równowaga w nauczaniu języka ojczystego wynoszonego z domu (często wariantu gwarowego) zostaje zachwiana poprzez zmianę języka nauki formalnej na język bardziej prestiżowy w społeczeństwie, którego częścią chcą stać się Polacy litewscy. Znajduje to swoje odbicie w rzeczywistości wyboru szkoły dla dziecka. Część społeczności polskiej oddaje dzieci do szkół z litewskim językiem nauczania, np. w 2013/14 r. w szkołach z polskim językiem nauczania na Litwie uczyło się około 12 tysięcy (11 888), co stanowi 3,33 proc. wszystkich uczniów kraju²⁵. Taka proporcja jest niekorzystna w stosunku do procentowego składu populacji na Litwie (6,6 proc. Polaków).

Ważnym zadaniem jest zwiększenie obecności polskich mediów oraz ich prestiżu. Obecność mediów polskich, które codziennie trafiałyby nie tylko do Polaków, mogłaby stanowczo wpłynąć na użycie języka polskiego oraz wzmocniłaby celowość uczenia się polskiego wśród Litwinów. Oferta kulturalna dostępna w języku polskim byłaby szersza niż w języku litewskim, co wpłynęłoby na ogólny wynik postrzeganej różnicy potencjałów (PSD). W mediach toczy się dyskurs na temat edukacji i sytuacji społeczno-ekonomicznej Polaków na Litwie, który może wzmacniać żywotność grupy. Naświetlanie sukcesów, takich jak obecność Polaków w elicie ekonomicznej kraju, wśród twórców kultury na Litwie, sięgających po sukcesy międzynarodowe po ukończeniu szkoły polskiej na Litwie, wzmocniłoby ekonomiczną celowość uczenia się języka polskiego. Potrzebne są takie akcje medialne, które kreowałyby

²³ Holmes Janet, *An introduction to sociolinguistics*, 2nd ed., England: Pearson Education Ltd., 2001, s. 52.

²⁴ Zob. Geben Kinga, *Lietuvos lenkai...*, dz. cyt., s. 227.

²⁵ *Tautinių mažumų švietimas*, 2013, s. 2, http://www.sac.smm.lt/wp-content/uploads/2016/01/bs_Tautiniu-mazumu-svietimas-Lietuvoje-2013-12.pdf [dostęp: 07.03.2017].

pozytywny wizerunek grupy, np. dyskusja pt. „Wileńszczyzna będzie najzamożniejsza?”²⁶. Media w języku polskim na Litwie wspierają czynnik (D), czyli zwiększają poziom dysonansu między grupami, co wpływa na konsolidację grupy mniejszościowej oraz znaczenie jej działalności jako samodzielnego podmiotu.

Wnioski

Badanie etnolingwistycznej żywotności przeprowadzone przez Martina Ehała i Anastasię Zabrodską wydobyciło problem niskiej samooceny polskiej grupy mniejszościowej. Według przedstawionej teorii głównym narzędziem ochrony języka i różnorodności kulturowej jest budowanie pozytywnej tożsamości grupowej (zwiększenie S1), wzmacnianie własnej odrębności kulturowej (zwiększenie R), konsolidowanie grupy poprzez pogłębianie lojalności i solidarności (zmniejszenie U) oraz zwiększanie poziomu dysonansu między grupami (D). Obecne zagrożenie polskiej grupy mniejszościowej w kwestii utrzymania i chronienia swojego istnienia jako podmiotu zbiorowego z zachowaniem tożsamości i języka upatruję w niskim prestiżu języka. Zwiększenie świadomości językowej i akceptacja wariantu gwarowego jako kodu lokalnego Polaków litewskich prowadziłyby do aktywnych postaw afirmujących przynależność do polskiej grupy etnicznej. Wspieranie edukacji, rozszerzenie oferty mediów polskich na Litwie, promowanie w dyskursie publicznym sukcesów oraz odpowiednie naświetlanie zagrożeń wpłynę na zwiększenie żywotności etnolingwistycznej Polaków na Litwie.

Bibliografia

- 1) Ehała Martin, *Ethnolinguistic vitality and minority education*, „The Journal of Linguistic and Intercultural Education”, 2:1, 2009, s. 37–48, http://www.uab.ro/jolie/2009_1/3_ehala_martin.pdf [dostęp: 07.03.2017].
- 2) Ehała Martin, Zabrodská Anastassia, *Hot and cold ethnicities in the Baltic states*, „Journal of Multilingual and Multicultural Development”, 35(1), 2014, s. 76–95.
- 3) Ehała Martin, Zabrodská Anastassia, *Measuring ethnolinguistic vitality of the largest ethnic groups in the Baltic states (I)*, „Ethnicity. Ethnic Diversity and Ethnic

²⁶ Spotkanie pt. „Wileńszczyzna będzie najzamożniejsza?”. Uczestnikami dyskusji byli dyrektor Instytutu Badań Rynku Pracy prof. Bogusław Gruzewski oraz prezes Forum Przedsiębiorczości Polskiej na Litwie „Korona” Bernard Niewiadomski. <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/pkd-wilenszczyzna-najzamożniejsza/> [dostęp: 07.03.2017].

- Studies”, Vol. 8, Issue 1, 2013, s. 4–30, http://www.academia.edu/12481341/Measuring_ethnolinguistic_vitality_of_the_largest_ethnic_groups_in_the_Baltic_states_I [dostęp: 07.03.2017].
- 4) Ehal Martin, Zabrodskaja Anastassia, *Measuring ethnolinguistic vitality of the largest ethnic groups in the Baltic states (II)*, „Ethnicity. Ethnic Diversity and Ethnic Studies”, Vol. 8, Issue 2, 2013, s. 25–68, http://www.academia.edu/12481445/Measuring_ethnolinguistic_vitality_of_the_largest_ethnic_groups_in_the_Baltic_states_II [dostęp: 07.03.2017].
 - 5) Engelking Anna, *Kołchoźnicy. Antropologiczne studium tożsamości wsi białoruskiej przełomu XX i XXI wieku*, Wrocław 2012.
 - 6) Geben Kinga, *Lietuvos lenkai ir lenkų kalba Lietuvoje*, „Miestai ir kalbos 2. Sociolingvistikinis Lietuvos žemėlapis”, Meilutė Ramonienė (red.), Vilnius 2013, s. 217–234.
 - 7) Giles Howard, Bourhis Richard Y., Taylor Donald M., *Towards a theory of language in ethnic group relations*, „Language, ethnicity, and intergroup relations”, Howard Giles (red.), New York: Academic Press 1977, s. 307–348, <http://lepo.it.da.ut.ee/~ehalam/pdf/Giles%20et%20al%201977.pdf> [dostęp: 02.03.2017].
 - 8) Holmes Janet, *An introduction to sociolinguistics*, 2nd ed., England: Pearson Education Ltd. 2001.
 - 9) Porębska Marlena, Achterberg Jörn, *Badania nad żywotnością kaszubszczyzny*, „Język Polski”, LXXXIV, 2004, s. 321–330, <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/plain-content?id=34057> [dostęp: 07.03.2017].
 - 10) Smolicz Jerzy J., *Język jako wartość rdzenna. Doświadczenia grupy polskiej na tle doświadczeń grup walijskiej i hinduskiej w Australii*, „Oblicza polskości”, Antonina Kłoskowska (red.), Warszawa 1990.
 - 11) *Tautinių mažumų švietimas*, 2013, http://www.sac.smm.lt/wp-content/uploads/2016/01/bs_Tautiniu-mazumu-svietimas-Lietuvoje-2013-12.pdf [dostęp: 07.03.2017].
 - 12) Zielińska Anna, *Czy polszczyzna północnokresowa ma szanse przetrwania? (w świetle koncepcji dyglosji i żywotności etnolingwistycznej „Ethnolinguistic Vitality”)*, „Acta Baltico-Slavica”, Vol. 27, 2003, s. 97–107.
 - 13) Эхала Мартин, Забродская Анастасия, *Этнолингвистическая витальность этнических групп стран Балтии, „Диаспоры”*, Vol. 1, 2011, s. 6–60.

Cytowane strony internetowe

- 14) Miestų gyventojų nuomonė apie prestižiškiausias kalbas, <http://www.kalbuzemelapis.fff.vu.lt/lt/zemelapiai/miestu-gyventoju-nuomone-apie-prestiziskiausias-kalbas/> [dostęp: 07.03.2017].
- 15) Dyskusja PKD: gwara wileńska wstydzić się czy pielęgnować, <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/diskusja-pkd-gwara-wilenska-wstydzie-sie-czy-pielegnowac/> [dostęp: 19.05.2017].
- 16) PKD: Wileńszczyzna będzie najzamożniejsza?, <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/pkd-wilenszczyzna-najzamozniesza/> [dostęp: 07.03.2017].
- 17) Polak Roku Józef Rybak: Szczycę się tym, że mówię gwara wileńską, <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/polak-roku-jozef-rybak-szcyce-sie-tym-ze-mowie-gwara-wilenska/> [dostęp: 07.03.2017].

18) Poloniści w PKD: Gwarę trzeba pielęgnować, slang nie da się wykorzezić, <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/polonisci-gware-trzeba-pielegnowac-slang-nie-da-sie-wykorzenic/> [dostęp: 19.05.2017].

Ethnolinguistic vitality of the Polish minority group in Lithuania

Summary

This article aims to present the concept of ethnolinguistic vitality of the Polish minority group in Lithuania in the context of using of the Polish language in Lithuania. A comprehensive model for measuring of ethnolinguistic vitality is proposed by Martin Ehala and Anastassia Zabrodszkaja. They present the results of large scale study of ethnolinguistic vitality of the major ethnic groups in Estonia, Latvia, and Lithuania. The concept of ethnolinguistic vitality is defined as a group's ability to maintain and to protect its existence in time as a collective entity with a distinctive identity and language. According to the hypothesis, the main tool for protecting linguistic and cultural diversity is constructing a positive identity of ethnic minority group, strengthening its cultural distinctiveness, rising in-group loyalty and solidarity and rising the level of intergroup discordance. I would like to elaborate a few important issues in the functioning of the Polish dialect and the standard language in order to find ways to increase the cultural potential of the Polish minority in Lithuania.

Keywords: vitality, Polish minority, language, dialect, Lithuania

Lenkų tautinės mažumos etnolingvistinis gyvybingumas Lietuvoje

Santrauka

Straipsnio tikslas – pristatyti Lietuvos lenkų tautinės mažumos etnolingvistinio gyvybingumo tyrimus lenkų kalbos Lietuvoje specifikos funkcionavimo kontekste. Straipsnyje aptariamas estų mokslininkų Martino Ehalos ir Anastasijos Zabrodszkajos sukurtas didelio masto tyrimo modelis, kuris leidžia išmatuoti pagrindinių Estijos, Latvijos ir Lietuvos etninių grupių etnolingvistinį gyvybingumą. Etnolingvistinis gyvybingumas yra autorių suprantamas kaip grupės gebėjimas išlaikyti iš apsaugoti savo gyvavimą kaip kolektyvinio subjekto su kalbos ir identiteto išsaugojimu. Pagal pateiktą teoriją, pagrindinė priemonė kalbos ir kultūrinės įvairovės apsaugojimui yra etninės mažumos teigiamo identiteto bei kultūrinio grupės tapatumo stiprinimas, grupės narių lojalumo ir solidarumo sutvirtinimas bei tarpgrupinio disonanso didinimas. Remiantis pristatyta teorija išskirti svarbiausi klausimai, susijusieji su lenkų bendrinės kalbos ir tarminio varianto Lietuvoje funkcionavimu, leidžiantys padidinti kultūrinį Lietuvos lenkų potencialą.

Raktažodžiai: gyvybingumas, lenkų etninė mažuma, kalba, tarmė, Lietuva

Etnolingwistyczna żywotność polskiej grupy mniejszościowej na Litwie

Streszczenie

Artykuł ma celu przedstawienie koncepcji etnolingwistycznej żywotności polskiej grupy mniejszościowej na Litwie w kontekście specyfiki funkcjonowania języka polskiego na Litwie. W artykule omawiam wzór pomiaru etnolingwistycznej żywotności Martina Ehali i Anastassii Zabrodskiej zastosowanego do badania ilościowego etnolingwistycznej żywotności głównych grup etnicznych w Estonii, Łotwie i Litwie. Autorzy definiują „etnolingwistyczną żywotność” jako zdolności grupy do utrzymania i chronienia swojego istnienia w postaci podmiotu zbiorowego z zachowaniem tożsamości i języka. Według przedstawionej teorii głównym narzędziem ochrony języka i różnorodności kulturowej jest budowanie pozytywnej tożsamości mniejszościowej grupy etnicznej, wzmacnianie własnej odrębności kulturowej, konsolidowanie grupy poprzez pogłębianie lojalności i solidarności jej członków oraz zwiększanie poziomu międzyetnicznego dysonansu. Na podstawie teorii wymienionych autorów wyróżniam najbardziej istotne kwestie w funkcjonowaniu języka polskiego standardowego oraz gwary na Litwie w celu znalezienia sposobów zwiększenia potencjału kulturowego Polaków litewskich.

Słowa kluczowe: żywotność, mniejszość polska, język, gwara, Litwa